

nem illető jószágokat. (Említés történik a memorialében bizonyos alsósztrégovai házhelyekről is, melyek Rimay Jánoséi voltak, s melyekért a Madáchok pereskedtek!)

6. Rimay János haláláról egy ismeretlen levélíró tudósította Madách Gáspárt.⁵² A levélben többek között szó van egy Debrecenben nyomtatott Dictionariumról, mely Rimay tulajdonában volt, melyhez hozzá volt foglalva Cato morális könyvecskéje. A levélíró azt kéri Madáchtól, hogy más apró könyvvel együtt juttassa el hozzá ezt a könyvet a Rimayra való „jó emlékezetül”.

Kétkedünk benne, hogy Madách Cato morális könyvét elküldte a levélírónak. Valószínűleg megtartotta magának, és a Cato mondások versbe szedésekor ezt a debreceni nyomtatványt⁵³ használta. Nemcsak a latin szöveget vette át ugyanis a debreceni kiadásból, hanem az annak idején iskolai használatra készült magyar prózai fordítást is felhasználta, belegyömszölte a maga verses feldolgozáiba. Ennek illusztrálására álljon itt az I. könyv 28. distichonjának debreceni fordítása és Madách Gáspár verse.

„Az mi aluualo, te azt ittelied draganak, az mi penig draga, azt aluualonak. Ez keppen sem magadnak fösuen nem leszesz, sem penig egebek fösuennek nem tartanak teged.”

„Mi az ala walo, Te itild dragának,
Es az mi dragha, azt ala walonak,
Ekeppen fösueni nem lehets magadnak,
Sem penig egiebek fosueninek nem Tartanak.”

Varga Imre

Teslér Lászlóról

Nevét minden rangosabb Vörösmarty életrajz megemlíti; fontosságára maga a költő figyelmeztet, amikor sajátkezü önéletrajzában ezeket írja: „Teslér' biztatása és Kisfaludy Károl' darabjainak előadása megkedveltették velem a' színjátékokat.” „Teslér László művelt, német, francia, olasz nyelvet értő literátor volt, levelezett Kazinczyval...” —írja Tóth Dezső⁵⁴ — „A drámai érdeklődésű Teslér... ismertette meg Vörösmartyt Shakespeare-rel, Schillert, Goethet is ő adta a Perczel-fiúk nevelőjének kezébe.” Am Vörösmarty és Teslér barátságának már Gyulai is jelentőséget tulajdonított, hangsúlyozva, hogy „Teslér leginkább az újabb kor irodalmát tanulta, melyből az ifjú költő majd semmit sem ismert... Teslér nemcsak idősb, hanem miveltebb is volt...”⁵⁵ Szokás a vele foglalkozó néhány sorban még azt is megemlíteni, hogy pap volt, és drámákat írt, amelyek azonban nem maradtak fenn.

Életrajzírója, Hajas Béla⁵⁶ és nyomában Horváth Károly⁵⁷, valamint Brisits Frigyes⁵⁸, egy művelt, tudományos érdeklődésű literary gentleman sima életpályáját rajzolják meg, aki szép csendesen éldegélt vidéki magányában, levelezett jeles írókkal, köztük Vörösmartyval —akit egy időben a biztos kenyeret jelentő ügyvédségre is rá akart beszélni⁵⁹—muzsikált barátai-val, sőt zenekart is szervezett, és ezt az idillt csak 1848 zavarta meg, amikor „bükkösi öregemberek tanúsága szerint tüzes beszédeivel nagy csapatot tudott verbuválni honvédnek, s maga vezette le Palánkára. Hazafias érzelmei azonban szomorú sorsra juttatták. A bécsi kormány ellenséges szemmel nézte működését, 1849. február közepén megfosztották plébániájától s börtönbe hurcolták. Scitovszky püspök közbenjárására szabadon bocsájtották ugyan, de állását nem nyerte többé vissza... Egy ideig Pécsen lakott, tavasszal felesfai szőléjébe költözött, itt érte utol a halál 1849. augusztus 22-én. A bükkösi halotti anyakönyv kolerát jelöl meg a halál okának”.⁶⁰ Műveiről és könyvtáráról egyértelműen azt állítja Hajas Béla, hogy elvesztek.

Téved azonban Gyulai Pál, amikor Teslért úgy jellemzi, mint akit leginkább az újabb kor irodalma érdekel; és alapvetően tévesek azok az életrajzvázlatok is, amelyek Teslér zökkenőmentes életét (negyvennyolcig) és kiegyensúlyozott egyéniségét sejtetik. Ránk maradt

⁵² Lásd ECKHARDT: i. m. 168.

⁵³ Libelvs elegantissimus... Az az igen szep könyueczke... Debrecen 1591. RMK I. 239. (A második kiadás ugyanítt jelent meg 1597-ben.)

⁵⁴ TÓTH DEZSŐ: Vörösmarty Mihály. Bp. 1957. 17.

⁵⁵ GYULAI PÁL: Vörösmarty életrajza. Franklin-Társulat, é. n. 30.

⁵⁶ HAJAS BÉLA: Teslér László. ItK 1932, 88–89.

⁵⁷ HORVÁTH KÁROLY jegyzete Vty. Akad. Kiad. I. köt. 624–626.

⁵⁸ BRISITS FRIGYES jegyzete Vty. Akad. Kiad. XVII. köt. 329.

⁵⁹ TÓTH DEZSŐ i. m. 113.

⁶⁰ HAJAS BÉLA i. m.

ugyanis Teslér néhány érdekes és értékes műve; valamint Vörösmartyhoz, Kazinczyhoz és Horváth Istvánhoz írott leveleinek egy része, amelyek mélyen bevilágítanak e jobb sorsra érdemes férfi szerencsétlen életébe.

A Tudományos Gyűjtemény 1817. évfolyamában két T. betűvel jelzett tanulmányt és egy hasonlóan szignált „közleményt” találunk. Széphalom, Január 6. d. 1818. keltezésű, Teslérhez írott levelében Kazinczy megkérdézi a címzettet, hogy ő írta-e a Tudományos Gyűjtemény előző évfolyamában a „szép két Historiai Értekezést”; majd mindjárt meg is dicséri Teslért: „Az előadás is szép, mint a' hogy a' dolog figyelmet érdemlő. — Jankovich aligha az Urra nem célozt, midőn a' Pázmány életének írására buzdítván írónkat, azt kötē-ki, hogy a' beküldendő Munka érthető Magyarssággal legyen írva.”⁸ Biztosra vehetjük, hogy Kazinczy igenlő választ kapott Teslértől, mert március elsején már a következőket írja a Tudományos Gyűjteményről Kis Jánosnak: „A' tavalyi kötetekben néhány Historiai értekezés állott T. betűvel signalva. Az Teslér László Bonyhádi Káplán, Szekszárd mellett. Jó fej, tiszte fej, s' tolla szép. Histor. és Dramat. Írónk akar lenni.”⁹ A szóban forgó értekezések közül az egyik a Herehoviczai Dudics András életéről szól és a IV. füzetben jelent meg (36—57. l.); a Töredék, Telegdi Miklós életéből című pedig a X.-ben (71—76). Mindkét cikk komoly kutató munkára épül, és adataikat később Toldy Ferenc is használja. Úgy tűnik, Teslér mindent felkutatót, amihez a pécsi Püspöki Könyvtárban hozzáférhetett. Levelekből és reformáció korabeli szerzők műveiből egyaránt sűrűn idéz, pontosan megjelölve forrását. Különösen a Dudics életrajzt ítélték meg a XIX. század elejének mércéjével sikeres munkának. Kritikusan és vitaszállemben ismerteti a kalandos sorsú, hajdani pécsi püspök rendkívül fordulatos életét; s megkísérli a termékeny szelleméből sarjadt művek nyomán jellemét, lelkivilágát fölvezetni, sőt leírja testi vonásait is. Kevésbé alapos munka a Telegdiről szóló, életének első szakaszát nem ismeri, elsősorban is műveit sorolja föl, és részletesebben, csak azzal foglalkozik, miért nem lehetett Telegdiből esztergomi érsek. Érdekes, hogy a legtöbbre Mosóczy Zakariással közösen írt törvény-gyűjteményét értékeli, s ezzel kapcsolatban írja: „A' Corpus Jurist házában ki nyomtatnati, s a' reá fordított költségekben Mossóczyval felelni, vagyon-e ennél szebb példa, nagyobb buzgóság, 's Haza szeretet? — Vajha Hazai nyelvünk Herczegjeiben Grofjaiban, 's mostani Püspökjeiben hasonló Meczenásokra akadhatna!” A Postillákra ugyan hivatkozik, de valószínűleg nem olvasta őket. (Nincs róla tudomásunk, Szabó Károly sem tud róla, hogy Telegdi műve megvolt a pécsi Püspöki Könyvtárban.) A Telegdi tanulmány után jelent meg (76—77. l.) említett „közleménye”, Tinódi akkor még ismeretlen, *Hadnagioknak tanosagh vers fejek* című szerzeménye, amit Teslér fedezett fel a pécsi püspökség iratai között.

A huszonhárom éves Teslér tehetséges irodalomtörténésznek látszik, és vitathatatlanul érdeklődik az irodalmi múlt iránt; nyelvére, stílusára vonatkozóan azonban Kazinczy dicsérete erősen túlzott. Teslér, amint azt levelei is tanúsítják, fegyelmezetlen tollú író; áradó gondolat-és szóbőségét rendszerint túlságosan szabadon engedi, gyakran megszegi a nyelvet és a logika elemi szabályait is; írásai nemcsak nehezen érthetők, de sokszor-zavarosak is. Részben a fenti stílusjegyek alapján kell az ő művének tulajdonítanunk a Tudományos Gyűjtemény 1819. II. kötetében megjelent újszintén T. jelzésű kritikát Horváth Ádám *A' Tétényi Leány Mátyás Királyné* című vizsgálójáról, amit eddig általában Teleki József gróf művének tulajdonítottak.¹⁰ Teleki, aki az 1817-es évfolyamban a kor egyik legigényesebb drámakritikáját írta,¹¹ nemcsak mélyebb képzettségű esztéta a fenti kritika szerzőjénél, de sokkal fegyelmezettebb író is. Stílusát az egyenes vonalú logikai felépítés, a pontosan megfogalmazott, világos tagolású mondatok, és a szokatlanul puritán, de annál szigorúbb, következetesebb nyelvi igény, az idegen kifejezések következetes magyarítása jellemzik. A mikrofilológia szóösszehasonlítások is Teslér szerzősége mellett szólnak. Teleki sohasem használja Teslér néhány — itt is előfordul — kedves szavát (pl.: nékie), Karakter helyett Karaktert ír, és Shakespeare nevét angolosan „Sh” val kezdi, ellentétben Teslérrel, aki németesen Schakespeare-t ír.¹² Teslér szerzőségét támasztja alá a Tudományos Gyűjtemény szerkesztőszéki gyakorlata is, ahol meglehetősen ragaszkodtak a kialakult betű-jelzésekhez, így Teleki József mindig T. J.-vel, Thaisz András Th.-val, Trattner János Tamás Tr.-rel jelezte alá nem írt műveit, Teslér pedig T.-vel Arra nézve, hogy Teslér miért nem írta alá nevét, noha szerepel a szerzők évenkénti összesítőjében, egy Horvát Istvánhoz írott, Pécsen, 1816. augusztus 10-én keltezett levelében találunk választ. „Egyért könyörgök alázatosan”, — írja Teslér — „ha Philosophiai Dolgozásaim fel vétetnének a Tud. Gyűjteményben tellyes bizodalommal kérném alázatosan a T betűt vagy a' Teslér nevet kitörölni és helyette ezt íratni: »Grävell után». Ezen Autort olvasgatni vagy a' mi több fordítani nékem

⁸ Kazinczy Levelezése XXIII. 259.

⁹ Kazinczy Levelezése XV. 194.

¹⁰ Vö.: PINTÉR: Magyar irodalomtörténete V. köt. 177.

¹¹ Tudományos Gyűjtemény 1817. VI. 86—94.

¹² Vö.: Levele Vörösmartyhoz 1823. III. 20. Vty. Akad. Kiad. XVII. köt.

Pécsett *anathema* . . .¹³ (A szóban forgó cikk nem jelent meg.) Alighanem nyugodtan föltételezhetjük, hogy ha más irodalmi törekvéseit nem is vették olyan szigorúan az egyházi hatóságok, mint Gräwell olvasgatását, tudományos és írói kísérleteiért dicséretre sem nagyon számíthatott.

Maga a kritika azért érdemel figyelmet, mert módszerében erősen emlékeztet a Salamon király későbbi bírálatára.¹⁴ A tartalmi ismertetést a szerepek, a „charakterek” részletes elemzése követi. A kritikuss számos részletben vitába száll a szerző megoldásaival, és helyette jobbat javasol. Hangvételére a következő félmondat jellemző: „. . . a karakterek benne (már-mint a darabban, T. E.) elég szerencsével vannak találva, csak hogy Juli néhol nagyon is sokat okoskodik, midőn Mátyás király nagysághoz ’s eszéhez képest némelly helyeken gyengélkedik, ’s ennyiben Juli elvesztí együgyű elmességéből a’ mit leginkább akarna a’ T. Szergent benne tündököltetni, Mátyás pedig philosophusi méltóságából veszt.” Akárcsak Ernyeinnél a Salamonban, itt Szilágyinál kifogásolja, hogy „elbeszélései egy kisség hosszúak”.

Amint látjuk, Teslér érdeklődését semmi esetre sem lehet a „legújabb” irodalomra leszükiteni, s Vörösmarty minden bizonnyal többet kapott tőle — legalábbis a húszas évek elején — néhány könyvvel. Teslér nagy szellemi nyugtalansága, óriási érdeklődési köre minden bizonnyal hatással volt rá. Barátságukat sem szabad felhőtlennek elképzelni. 1825 végén, úgy látszik, csunyán összeveszték, mert 1826. január 31-én Kazinczy együttérzéséről biztosítja levelében Teslért, és így vigasztalja: „Hogy Vörösmarty neked sokat köszönhet, maga beszélé egy barátjának, Fiscalis Stettner György Urnak; ’s ez nekem ír meg. Rettenetes dolog, édes barátom, ha a’ jobb lelkek egymást megszünek szeretni. Hát még ha semmiért! Mert nem semmi e az a’ bolondság, hogy én ragyogjak, és ne más . . .”¹⁵ Persze mire Teslér e sorokat megkapta, már megírta kibékülő levelét Vörösmartynek;¹⁶ amelyben egyébként arról is panaszkodik, hogy kedve „majd mindentől megszakadt”, és itt számol be félig kidolgozott dráma-terveiről is. A tervek azonban valószínűleg nem valósultak meg. A papi szolgálat az elmaradott vidéki falvakban nem segítette elő szellemi fejlődését. A tudományos élet be nagy lelkesedéssel belevágó fiatalember hamar kedvét veszítette; 1820-ban írta utolsó cikkét a Tudományos Gyűjteménybe, majd 1825-ben a Hébe hozta néhány kisebb munkáját; de 1823-tól már nem szerepel a Tudományos Gyűjtemény előfizetői között sem, és amint az Kazinczynak egy későbbi, plébánosi kinevezéséhez gratuláló leveléből kitetszik, nagyon el volt keseredve a káplánkodás miatt is.¹⁷

Teslér ismert munkái alapján is nyugodtan állíthatjuk, hogy egy többre hivatott ember sikkadt el személyében. Ennek oka egyrészt bizonyára szertelen, kitartásra képtelen egyéniségében rejtett, másrészt a körülményekben, a falusi pap nehéz sorsában, amint ezt Teslér maga írja Horvát Istvánnak¹⁸: „Én azzal kecsgettem magamat, hogy a Tekéntetes ur emlékezik még azzal, kit Pécsett lettekor, Dudics élete leírása miatt magához méltóztatott hivatni az ebéd felett, ’s utána aztán Farkas, akkor még Studiorum Professor Ur szobájában hozzája mondani: hogy én is a’ többi falusi papokkal ájult tehetetlenségben fogok süllelni. Van a’ falusi életnek annyi terhe, és akadályja, hogy ezt valóban a’ jobb’s munkásabb lélekkel is érezteti ’s ez oka hogy Én is annyira el maradtam. Mindazon által a’ csendességben és homályban dolgozgatok lassanként ’s édes örömet le fizetem a’ Hazámnak azt, á’ mivel tartozom, ’s erről fogva a’ jövőndőben kétőztetett lépésekkel fogok iparkodni annak végben hajtásával a’ mit már el kezdettem. — Dudicsnak élete a Tud. Gyűjteményben, Tekéntetes úrtól az akkori érdemem felett való megtiszteltetés; könyveim, és Litteratori foglalatosságaim ram a megyében mint több más ifjakra kik a’ henyélés helyett ezekre adják magokat, rász következtetéseket hoztak. S attól az időtől fogva mióta (esztendeje már) archivariusnak kineveztetődtem a’ Judások benn összeülének és felkiálták: csak azt az Istentelent nem kell a Secretarioba hozni” a’hol ők vannak, mert’ ők győztek—nékem mint a’ szegény Tesslernek, hol a’ Jezsuiták voltak, kalászom nem nyílott. Azonban inkább fogok még is az igazságban koldulni, mint az hamisságban Királyok királya lenni . . .” Nem tudjuk pontosan, mi volt az az állás, amire Teslér pályázott, több más jel is arra mutat azonban, hogy felettes egyházi hatóságaival nem a legjobb viszonyban volt. A nemesnek vélt ügyek iránti lelkesedésére azonban mi sem jellemzőbb, mint említett levelének a befejezése, melyben közli Horvátal, hogy bár neki csak évi 100 forint jövedelme van, Magyarok eredete című könyvére mégis fölajánl 50 forintot.

Taxner Ernő

¹³ Levele Horvát Istvánhoz, kézirat, OSzK

¹⁴ Vö.: Vörösmarty Levelezése. Vty. Akad. Kiad. XVII. köt.

¹⁵ Kazinczy: Levelezése. XXIII. köt. 357.

¹⁶ Levele Vörösmartyhoz, 1826. jan. 28. Vty. Akad. Kiad., XVII. köt. 72. 136.

¹⁷ Kazinczy: Levelezése XXIII. köt. 366. (1827. dec. 2.)

¹⁸ Levele Horvát Istvánhoz. Szekcső, 1826, jan. 22. kézirat OSzK